

selv og ej heller i de Komintern-dokumenter, som Morten Møller har haft adgang til.

Plottet fører altså ikke frem til forløsning. Fortælleren må overveje alle mulige tænkelige versioner af deres exit fra Moskva i 1938. Det er bl.a. derved, den bevarer det videnskabelige syn som overordnet fortællingens „tilsyneladende logik“. Ellen og Adam får ikke hinanden til slut, men bliver adskilt af krigen. De forbliver derimod tro kommunister til deres død.

Bogen henter naturligvis sin egentlige energi fra kilderne, og dem er der mange af. Ud over Ellen og Adams breve til hendes familie og hans dagbog er der en del interviews, rigtig mange akter fra Kominterns arkiver, privatarkiver og en lang række værker om DKP, Komintern og terroren i Sovjetunionen 1935-38. Bogen er meget veloplyst af kilderne. Den fortæller overordnet ikke nogen ny historie, og det er det overraskende ved bogen, at dens pointe „kærlighed og terror“ føjer sig nøje ind i det mønster, vi kender i forvejen. Det er en vellykket, velskrevet og letlæst bog.

Morten Thing

| METTE TAPDRUP MORTENSEN: *Pensionatets kulturhistorie. Fællesskab, flirt og frikadeller*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2015, 263 s., illustreret, 249,95 kr.

Denne bog er en revideret udgave af Mette Tapdrup Mortensens ph.d.-afhandling fra 2010. Den handler om moderniseringsprocesser med pensionatet som omdrejningspunkt set i forhold til urbanisering, køn, ændring i boformer, familie- og husstandsmønstre samt konsumkultur.

Pensionaterne havde deres storhedstid fra midten af 1800-tallet til midten af 1900-tallet i takt med de forandringer af boligmarkedet, der fulgte i kølvandet på velfærdssamfundet. Allerede fra de første linjer møder vi en af bogens mange pensionærer, den unge ugifte hr. Steffensen, der både i forhold til alder, køn og civilstatus er repræsentativ. Pensionaterne var nemlig svaret på den udfordring, datidens enligtstillede stod overfor, når de på grund af arbejde eller uddannelse flyttede til byen og pludselig skulle forholde sig til kost og logi, væk fra hjemmets rammer. Begrebet enligtstillede kan oversættes til det nutidige begreb singler. Det indfanger gruppen af myndige, der var ugifte og barnløse, og som udgjorde den primære gruppe af pensionærer. Og med hr. Steffensen introduceres vi ligeledes for løsningen på de enligtstillede problem, i Steffensens tilfælde frøken Justesen, der drev et pensionat i Silkeborg. Ganske som Steffensen var også frøken

Justesen med sit køn og sin civilstatus typisk for gruppen af værter, der drev pensionater. For den unge hr. Steffensen blev pensionat-livet en overgangsperiode, for hos frøken Justesen mødte han den senere fru Steffensen. Med deres ægteskab endte pensionat-tilværelsen, og en ny æra med fælles husførelse i det fælles hjem tog sin begyndelse. Også på dette område var Steffensen typisk. For de fleste udgjorde pensionat-livet en overgangsperiode inden f.eks. ægteskab. For andre blev livet på pensionatet en livsstil, der varede livet ud, enten fordi de foretrak det sådan, eller fordi de ikke havde noget valg.

Således introduceret til begrebet pensionær, pensionat og behovet for sådanne begynder Mette Tapdrup Mortensen (MTM) i de følgende kapitler at folde den historiske kontekst ud med vandring fra land til by, industrialisering, urbanisering og det moderne byliv. Det er i disse første kapitler, MTM antyder, hvilken forskningsmæssig sammenhæng hendes studium er foretaget i, når hun kort introducerer til byhistorie, tanker om byrummet og det moderne liv. Disse områder dog mere antydes end udfoldes, hvilket betyder, at de ind i mellem fører flere spørgsmål med sig, end de besvarer. Eksempelvis skriver MTM om den industrialiserede masseproduktion, der på en gang betød billigere varer og nye kreditmuligheder. Det er absolut interessant læsning, men mere får læseren imidlertid ikke af vide, hvilket betyder, at spørgsmål som „og hvad så“ og ikke mindst „hvad betyder det for pensionærene – eller pensionaterne“ presser sig på. I samme kapitler berører MTM også samtidens bekymring for ungdommen og modernitetskritiske indvendinger i forhold til bylivet, men også dette er områder, der kun strejffes. Med sætninger som „Fortolkningerne har ikke stået uimodsagt hen“ (s. 21) og „I Danmark blev både skudsmålsbogen og revselsesretten brugt lige så flittigt på landet som i byen“ (s. 21) fås en tydelig fornemmelse af, at der er underliggende positioner og diskussioner på spil her. Hvad disse har haft af indflydelse og aftryk på de indsamlede erindringer eller MTM's læsning af dem, er det imidlertid op til læseren at gætte sig til.

MTM har desværre valgt at udelade de kapitler fra sin afhandling, hvor hun placerer sin egen forskning i forhold til den internationale. Mere opmærksomhed får til gengæld den kildeindsamling, der ligger til grund for MTM's kulturhistoriske analyse. Hun skriver således om at arbejde med og indsamle erindringer og om det øvrige kildemateriale, hun har gjort brug af: fra foreningsblade, protokoller over diverse arkiver til film og skønlitteratur om emnet. Også lovgivningen vedrørende pensionater bliver beskrevet, hvilket både tjener til at opridse udviklingen fra de første pensionater i 1700-tallet og frem og til at forklare, hvorfor netop perioden fra 1880'erne til 1960'erne var pensionaternes storhedstid, samt til at afgrænse fænomenet pensionat i for-

hold til f.eks. gæstgiverier og hoteller. Tilsammen danner disse kapitler et informativt og ganske underholdende bagtæppe til den videre analyse af pensionaterne. I de følgende kapitler kommer vi ind i pensionaterne igen og tættere på pensionærerne. MTM skildrer i disse kapitler de mange forskellige former for pensionater, der fandtes, for både klassesamfundet og bylivets mangfoldighed af forskellige mennesker sås afspejlet i de mange pensionaters forskellige profiler.

MTM har i *Pensionatets kulturhistorie* valgt at nærme sig sit emne ad forskellige veje, f.eks. „hverdagslivet for en pensionatsværtinde“, „pensionater som udtryk for omsorg for de svageste“, „pensionat-liv set igennem en hygge-optik“ osv. Tilgangen har den åbenlyse fordel, at fortolkningspotentialitet i den grad synliggøres. Omvendt betyder det desværre også, at læseren får en følelse af gentagelser, især når de samme pensionater dukker op igen og igen, eller når de samme pointer går igen i kapitlerne.

I bogens sidste kapitler tager MTM fat i den udvikling, der bragte pensionaterne til ophør. Med en gennemgang af de boligpolitiske prioriteringer, der fulgte med velfærdsstatens udvikling, får MTM tegnet et tankevækkende billede af, hvad det fik af betydning, at kernefamilien blev dominerende, og ikke mindst, hvordan det stillede de dele af befolkningen, der faldt uden for normen. For de enlige blev denne forskelsbehandling til at tage at føle på. I disse kapitler giver MTM læseren et indblik i nogle af de alternativer til pensionater, der faktisk fandtes i tiden, men som aldrig helt fik den samme gennemslagskraft som f.eks. kollektivhuse, der dukkede op og forsvandt igen. I disse sidste kapitler og med diskussioner af kollektivhusene og fællesanlæg, kønsroller og familieambitioner, samfundsregulering og den moderne kernefamilie som forbrugere, alt sammen set i skellet mellem boligdrømme og reelle boligmuligheder, er MTM efter min overbevisning allerbedst. Hun er velformuleret og skarp og leverer en fremragende slutning på fortællingen om pensionaterne og på bogen som sådan. På disse sider bliver det tydeligt, hvordan udviklingen løber fra pensionaterne, som både teknologisk, mentalt og samfundsmæssigt blev overflødiggjort. For med selvbetjeningsbutikker og færdigretter, med velfærdsstatens tilbud til pensionat-værtinderne og med selvsamme velfærdsstats tagen sig af pensionatets kernekunder – de ældre på plejehjem og de unge på kollegieværelser – mistede pensionaterne deres funktion og berettigelse. Med en afslutning, der mere end antyder, at vi i fortiden kan finde inspiration til fremtiden, og med en opfordring til, at fortidens boformer og boligløsninger med fordel kunne være inspiration for fremtidens urbane rum, leverer MTM en flot finale.

Bogen er hele vejen igennem rigt illustreret med plantegninger fra pensionater, officielle breve, visitkort, lovstof, udklip fra magasiner og

lidt statistik. Også på billedsiden får læseren således valuta for pengene. Foruden still-billeder fra de film, der omtales i bogen, med et glimt af bl.a. Poul Reichardt og Bodil Kjer, har bogen mange vidunderlige sort-hvid fotografier. Der findes en del fotografier af de bygninger, der har huset pensionater, fotografier fra både dengang og nu, men egentlige billeder fra de pensionater eller af de pensionærer, der beskrives i bogen, er der ikke mange af, hvilket givetvis har en praktisk forklaring. Fotografiet var eksklusivt for 100 år siden, og selv når vi kommer længere op i tiden, og et kamera i højere grad blev tilgængeligt for en bredere gruppe, var det stadig de særlige begivenheder, der blev eviggjorte. Dette viser sig også tydeligt i bogen, hvor fotos fra pensionaterne stort set alle afbilder festlige anledninger. Fotografier af den hverdag på pensionaterne, som MTM gerne vil indfange bogen igennem, findes der givetvis kun ganske få af. At indfange en forgangen hverdag i billeder er en udfordring, de fleste, der har arbejdet med hverdagshistorie, sikkert kan nikke genkende til.

MTM har meget på hjerte. Ind i mellem kan det være svært helt at følge, hvad det er, bogen gerne vil, og hvad pensionaterne skal ses som en prisme for. Omvendt har de mange små-historier om alt fra frysehuse til badeanstalten i Helsingør også charme og kan fungere som et idekatalog til videre forskning. Og der er virkelig masser af spændende projekter at gå videre med.

Iben Vyff

| KNUD PRANGE: *101 historikere – som jeg oplevede dem*, Det Kongelige Bibliotek / Statens Arkiver, København 2013, 210 s., 125 kr.

I de gode gamle, før-professionelle dage var erindringer på linje med samtidshistoriske krøniker et vigtigt råstof for historieskrivningen. En historiker som f.eks. Voltaire eller vor egen Holberg var grundlæggende set en professionel genfortæller, der gennemtrawlede, sigtede, sammenspandt og omformulerede i hundredvis af ældre berettede kilder. Siden voksede den berettigede mistro til sandhedsværdien af gamle mænds memoarer, og historikerne vendte opmærksomheden mod mere samtidige og administrative kilder med færre troværdighedsproblemer. Erindringerne er dog hos os endnu, f.eks. også i "oral history", for alle kildekritiske vanskeligheder til trods er de uundværlige og i bedste fald tillige læseværdige. Det gælder også de erindringer, som heraldiker, arkivar, lektor og ikke mindst lokalhistoriker Knud Prange (1930-2012) påbegyndte i 1991 og færdiggjorde kort før sin død, og som nu er blevet udgivet.

Erindringerne har form af anekdotiske portrætter af 101 danske og